

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

241

Przestrzeń a rozwój

Redaktorzy naukowi

Stanisław Korenik

Anna Dybała

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Florian Kuźnik, Janusz Słodczyk, Zygmunt Szymła,
Eugeniusz Wojciechowski

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

Publikacja została sfinansowana przez Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-272-7

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	11
------------	----

Część 1. Współczesne uwarunkowania rozwoju społeczno-ekonomicznego krajów, regionów i obszarów metropolitalnych

Patrycja Brańka: Atrakcyjność inwestycyjna województwa małopolskiego w oczach przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego (w świetle badań ankietowych).....	15
Adam Dąbrowski: Kierunki europejskiej polityki regionalnej – wybrane problemy	30
Piotr Hajduga: Dolnośląskie specjalne strefy ekonomiczne jako miejsce prowadzenia działalności gospodarczej w świetle ocen przedsiębiorców – wyniki badania empirycznego	41
Krzysztof Heffner, Brygida Klemens: Struktury klastrowe w gospodarce przestrzennej – wybrane korzyści i problemy rozwoju w skali lokalnej i regionalnej	56
Petr Hlaváček: The classification of analytical and management qualitative frameworks for municipal and regional development	65
Stanisław Korenik: Nowe zjawiska występujące w rozwoju aktywizujących się regionów.....	76
Anna Mempel-Śnieżyk: Uwarunkowania funkcjonowania powiązań sieciowych w województwie dolnośląskim	85
Katarzyna Miszczak: Partnerstwo publiczno-prywatne w regionach przygranicznych Polski, Czech i Niemiec – szanse i zagrożenia	105
Monika Musiał-Malago: Polaryzacja strukturalna Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego.....	120
Małgorzata Rogowska: Znaczenie miast w polityce regionalnej Unii Europejskiej.....	133
Dorota Rynio: Rozwój społeczno-gospodarczy ośrodka wzrostu w okresie kryzysu gospodarki światowej.....	140
Miloslav Šašek: Development of population in the Czech Republic after 1989	150
Piotr Serafin: Stan i zmiany zagospodarowania przestrzeni wsi w strefie podmiejskiej województwa małopolskiego na przykładzie gmin Niepołomice i Wieliczka	162
Kazimiera Wilk: Sytuacja demograficzna w Federacji Rosyjskiej w latach 1990-2009	180

Arkadiusz Przybyłka: Narodowy Fundusz Zdrowia jako główny organizator usług zdrowotnych w Polsce	190
Justyna Anders: Rola władz publicznych w stymulowaniu partycypacji obywateli w procesach <i>governance</i> – doświadczenia międzynarodowe i wnioski dla Polski.....	200
Marek Dylewski, Beata Filipiak: Możliwości rozwoju obszarów metropolitalnych w nowych uwarunkowaniach finansowych jednostek samorządu terytorialnego.....	212
Andrzej Rączaszek: Procesy rozwojowe największych polskich miast w okresie transformacji.....	224

Część 2. Społeczne, gospodarcze i środowiskowe problemy rozwoju lokalnego

Jacek Chądzyński: Władza lokalna a rynek – pomiędzy współpracą a konkurencją.....	241
Eleonora Gonda-Soroczyńska: Uwarunkowania środowiska przyrodniczego w przestrzeni uzdrowiska na przykładzie Czerniawy-Zdroju.....	252
Magdalena Kalisiak-Mędelska: Partycypacja społeczna – przymus czy rzeczywista potrzeba?.....	262
Magdalena Kalisiak-Mędelska: Zadowolenie z miejsca zamieszkania – ocena mieszkańców i władz lokalnych na przykładzie Głowna	277
Andrzej Łuczyszyn: Lokalna przestrzeń publiczna w gospodarce kreatywnej	290
Magdalena Pięta-Kanurska: Związki kultury i ekonomii oraz ich wpływ na rozwój miasta.....	301
Joost Platje: Local governance's capacity to direct its own path of sustainable development.....	310
Andrzej Raszkowski: Nowe trendy w marketingu miejsc.....	319
Anna Batko: Administracja publiczna jako stymulator zmian w turystyce miasta – na przykładzie Krakowa w latach 1989-2006	328
Piotr Ruczkowski: Ewidencja ludności – nowe zasady meldunkowe	340

Część 3. Innowacyjność i przedsiębiorczość a rozwój

Niki Derlukiewicz: Unia innowacji jako sposób na zwiększenie innowacyjności gospodarki europejskiej.....	355
Dariusz Głuszcuk: Finansowanie działalności innowacyjnej – źródła i bariery w przekroju regionów Polski (NTS-2).....	366

Niki Derlukiewicz, Małgorzata Rogowska, Stanisław Korenik, Jarmila Horáková, Jiří Louda: Polsko-czeska współpraca transgraniczna małych i średnich przedsiębiorstw	377
Anna Korombel: Najczęściej popełniane błędy podczas wdrażania zintegrowanego zarządzania ryzykiem (ERM) w polskich przedsiębiorstwach	388
Kamil Wiśniewski: Systemowe zarządzanie wiedzą w ujęciu teoretycznym i praktycznym	396
Paweł Dziekański, Jan Puchała: Wspieranie przedsiębiorczości przez samorząd terytorialny na przykładzie powiatu limanowskiego	405
Jerzy Wąchol: Rola państwa i jego interesariuszy we władztwie korporacyjnym w okresie wychodzenia ze spowolnienia gospodarczego i kryzysu	417
Aleksandra Pisarska, Mieczysław Poborski: Wybrane problemy inwestowania w rzeczowe aktywa trwałe (na przykładzie uczelni publicznych w Polsce).....	427
Agnieszka Izabela Baruk: Specyfika działań motywujących stosowanych wobec polskich pracowników.....	437
Monika Stelmaszczyk: Właściciel małego przedsiębiorstwa menedżerem zorientowanym na kulturę – wyzwania i perspektywy	447
Barbara Batko: Wpływ jakości informacji publicznej na minimalizację ryzyka podejmowania decyzji na rynku pracy	455

Część 4. Wybrane problemy planowania przestrzennego

Oğuz Özbek: Central planning of development through etatism in Turkey: the state planning organisation	467
Kinga Wasilewska: Samorząd terytorialny jako nowy podmiot polityki przestrzennej	474
Aleksandra Koźlak: Modelowe ujęcie transportu w planowaniu przestrzennym	489
Anna Kamińska: Rola ewaluacji w zarządzaniu procesem rewitalizacji przestrzeni miejskiej	502

Część 5. Zagadnienia różne

Hubert Kaczmarczyk: Właściwe zadania państwa w ujęciu F.A. von Hayeka	513
Małgorzata Gajda-Kantorowska: Transfery fiskalne a przeciwdziałanie szokom asymetrycznym w ramach Unii Gospodarczo-Walutowej w Europie ..	522
Adam Peszko: Krytyka liberalnej doktryny lat 90. i nowe nurty w ekonomii pierwszej dekady XXI wieku.....	532
Andrzej Adamczyk: Incydentalna kontrola rozporządzeń przez sądy.....	543

Summaries

Patrycja Brańka: Investment attractiveness of Małopolska voivodeship in opinion of foreign capital enterprises (in the light of survey results).....	29
Adam Dąbrowski: Directions of European Regional Policy – selected problems.....	40
Piotr Hajduga: Special economic zones in Lower Silesia as a business place in the light of assessments of entrepreneurs – results of empirical research	55
Krystian Heffner, Brygida Klemens: Cluster structures in spatial economy – chosen benefits and problems of development on the local and regional scale	64
Petr Hlaváček: Klasyfikacja analitycznych i zarządczych ram kwalifikacyjnych w rozwoju gmin i regionów	75
Stanisław Korenik: New phenomena occurring in the development of activating regions	84
Anna Mempel-Śnieżyk: Conditions of functioning of the network relations in Lower Silesia Voivodeship	104
Katarzyna Miszczak: Public-Private Partnership in the border regions of Poland, the Czech Republic and Germany – opportunities and threats.....	119
Monika Musiał-Malago: Structural polarization of Cracow Metropolitan Area.....	132
Małgorzata Rogowska: The importance of cities in the European Union's regional policy	139
Dorota Rynio: Social-economic development of growth center in the time of worldwide economy crisis	149
Miloslav Šašek: Rozwój populacji w Czechach po roku 1989	161
Piotr Serafin: Spatial planning of rural areas in the suburbs of Małopolska: state and changes – the case of Wieliczka and Niepołomice.....	179
Kazimiera Wilk: The demographic situation in the Russian Federation in the years 1990-2009.....	189
Arkadiusz Przybyłka: The National Health Fund as the main organizer of health services in Poland	199
Justyna Anders: The role of public authorities in promoting civic participation in processes of <i>governance</i> – application of international practices in the Polish context.....	211
Marek Dylewski, Beata Filipiak: Development opportunities of metropolitan areas in the new financial circumstances of local government units	223
Andrzej Rączaszek: Development processes in the biggest Polish cities in the transformation period.....	237

Jacek Chądryński: Local government and market – between cooperation and competition	251
Eleonora Gonda-Soroczyńska: The condition of the natural environment in the development of a spa town – the case of Czerniawa-Zdrój	261
Magdalena Kalisiak-Mędelska: Social participation – obligation or real need?	276
Magdalena Kalisiak-Mędelska: Satisfaction with the place of residence – evaluation of place and local authorities as on the example of Główno.....	289
Andrzej Łuczyszyn: Local public space in creative economy.....	300
Magdalena Pięta-Kanurska: The relationship between culture and economics and their impact on urban development	309
Joost Platje: Zdolność samorządu terytorialnego do kierowania własną ścieżką rozwoju zrównoważonego	318
Andrzej Raszkowski: New trends in place marketing	327
Anna Batko: Public administration as a stimulator of changes in city tourism – based on Cracow between the years 1989 and 2006	339
Piotr Ruczkowski: Population registration – the new residence regulations..	351
Niki Derlukiewicz: Innovation Union as a way to increase the innovation in European economy	365
Dariusz Głuszczyk: Financing innovation activities – sources and barriers with regard to regions in Poland (NTS-2)	376
Niki Derlukiewicz, Małgorzata Rogowska, Stanisław Korenik, Jarmila Horáková, Jiří Louda: Polish-Czech border cooperation of small and medium-sized enterprises	387
Anna Korombel: The most common errors during the implementation of Enterprise Risk Management (ERM) in Polish enterprises	395
Kamil Wiśniewski: System knowledge management from theoretical and practical perspective	404
Paweł Dziekański, Jan Puchała: Support of the enterprise by the territorial council on the example of Limanowski administrative district.....	416
Jerzy Wąchol: The role of the state and its stakeholders in corporate governance while getting out of the economic downturn and crisis.....	426
Aleksandra Pisarska, Mieczysław Poborski: Selected problems of investing in tangible fixed assets (as exemplified by public institutions of higher education)	435
Agnieszka Izabela Baruk: Essence of motivation activities used towards Polish employees	446
Monika Stelmaszczyk: Owner of small company as a culture-oriented manager – challenges and prospects	454
Barbara Batko: The impact of public information quality to minimize the decision making risk on the labour market.....	464

Oğuz Özbek: Centralne planowanie rozwoju przez etatyzm w Turcji: Państwowy Urząd Planowania	473
Kinga Wasilewska: Local self-government as a new subject of spatial policy.	488
Aleksandra Koźlak: Land-use/transport models in spatial planning.....	501
Anna Kamińska: The role of evaluation in the management of urban space revitalization process	510
Hubert Kaczmarczyk: Appropriate tasks of the state in terms of F.A. von Hayek.....	521
Malgorzata Gajda-Kantorowska: Fiscal transfers as asymmetric shocks absorption mechanisms in the European Monetary Union.....	531
Adam Peszko: Criticism of neoclassic doctrine of the 90s and new currents of economics in the first decade of the XXI century.....	542
Andrzej Adamczyk: The right of courts to refuse incidentally to apply regulations.....	557

Kazimiera Wilk

Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu

SYTUACJA DEMOGRAFICZNA W FEDERACJI ROSYJSKIEJ W LATACH 1990-2009

Streszczenie: W artykule omówiono sytuację demograficzną w Rosji w latach 1990-2009, wykazującą symptomy kryzysu demograficznego. Wyjście z kryzysu jest najważniejszym wyzwaniem polityki państwa. Analizie poddano zmiany liczby ludności, współczynnika urodzeń, współczynnika zgonów, przyrost naturalny oraz przewidywaną długość życia przy narodzeniu. Z badań wynika, że w 2009 r. zaobserwowano niewielką poprawę tych wskaźników. Nie przesądza to jednak o trwałych, pozytywnych tendencjach, jako że w przeszłości krótko-okresowe skoki miały już miejsce. Badania przeprowadzono w przekroju okręgów federalnych. Wskazano także na duże różnice między regionami Federacji Rosyjskiej.

Słowa kluczowe: demografia, współczynnik urodzeń, współczynnik zgonów, przyrost naturalny, oczekiwana długość życia.

1. Wstęp

Do jednych z najważniejszych problemów gospodarki rosyjskiej należy nadal (mimo niektórych pozytywnych tendencji obserwowanych w ostatnich latach) kryzys demograficzny, utrzymujący się od początku lat 90. Głównym jego przejawem jest zmniejszająca się od 1990 r. liczba ludności, a także wysoka śmiertelność oraz niski przyrost naturalny. Zmniejszająca się liczba ludności może mieć swoje konsekwencje w sferze gospodarczej. Dlatego od 2006 r. rozwiązanie problemu demograficznego stało się ważnym priorytetem polityki społeczno-gospodarczej państwa. Wagę tego zagadnienia podkreślił w orędziu prezydenckim (26 maja 2006 r.) Władimir Putin. Priorytetowe podejście do problemów demograficznych kontynuował także prezydent Dmitrij Miedwiediew, który inicjował i aprobował decyzje rządowe zmierzające do poprawy sytuacji ludnościowej Rosji.

Celem artykułu jest zbadanie zmian w wybranych wskaźnikach demograficznych w Rosji w latach 1990-2009. Do omówienia zmian demograficznych wybrano takie wskaźniki, jak: liczba ludności, liczba urodzeń na 1000 mieszkańców, liczba zgonów na 1000 mieszkańców, przyrost naturalny, przewidywana długość życia. Badania przeprowadzono w przekroju makroregionalnym.

2. Zmiany w liczbie ludności

Najbardziej wyrazistym wyznacznikiem złożonej sytuacji demograficznej Federacji Rosyjskiej (FR) jest zmniejszająca się corocznie liczba ludności. Od 1990 do 2009 r. zmniejszyła się ona o przeszło 6 mln, czyli o 4,3%. Zmiany w liczbie ludności w Rosji i w poszczególnych okręgach federalnych (OF) przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba ludności w Federacji Rosyjskiej według okręgów federalnych w latach 1990-2009 (w mln)

Wyszczególnienie	1990	1998	2003	2006	2007	2008	2009	Spadek, wzrost	2009/1991 w %
Federacja Rosyjska	148,3	146,7	144,1	142,8	142,0	141,9	141,9	-6,3	95,7
Centralny OF (C)	38,2	37,3	37,7	37,4	37,2	37,1	37,1-	-0,9	97,1
Północno-Zachodni OF (PZ)	15,3	14,7	13,8	13,6	13,5	13,4	13,4-	-1,9	87,6
Południowy OF (P)	21,0	21,6	22,8	22,8	22,8	22,9	22,9+	+2,9	109,0
Nadwołżański OF (N)	31,9	32,3	30,9	30,5	30,2	30,2-	30,1	-1,8	94,4
Uralski OF (U)	12,8	12,7	12,3	12,3	12,2	12,3	12,3-	-0,5	96,1
Syberyjski OF (S)	21,2	20,9	19,9	19,7	19,5	19,5-	19,5	-1,7	91,9
Dalekowschodni OF (D)	8,1	7,3	6,6	6,5-	6,5-	6,5-	6,4	-1,7	79,0

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: *Rieiony Rosii. Socjalno-ekonomiczieskie pokazatieli, 2008*, Rosstat, Moskwa 2009, s. 56, 57; *Rieiony...*, Moskwa 2011, s. 56, 57.

Jak wynika z tabeli 1., liczba ludności zmniejszyła się we wszystkich okręgach federalnych z wyjątkiem Południowego Okręgu Federalnego. Największy spadek nastąpił w regionach wchodzących w skład okręgów Dalekowschodniego i Północno-Zachodniego, obszarach o szczególnie trudnych warunkach życia. W Dalekowschodnim Okręgu Federalnym liczba ludności zmniejszyła się aż o 21%. Tendencja spadkowa występuje tu we wszystkich regionach; w niektórych spadek liczby ludności był bardzo drastyczny. Należy do nich Czukocki Okręg Autonomiczny, w którym liczba ludności zmniejszyła się o 69% w stosunku do 1990 r. (w 1990 r. wynosiła 158 tys., a w 2009 r. już tylko 49 tys.). Drugim regionem jest obwód magadański, w którym spadek wynosił 52% (z 385 tys. do 161 tys.)¹. W Północno-Zachodnim Okręgu Federalnym na 11 regionów tylko niewielki wzrost obserwuje się w obwodzie kaliningradzkim.

Spadek miał miejsce także w niektórych regionach Południowego Okręgu Federalnego, gdzie liczba ludności w badanym okresie wzrosła o 9%; należą do nich Republika Kałmucka, obwód wołgogradzki i obwód rostowski.

¹ *Rieiony Rosii. Socjalno-ekonomiczieskie pokazatieli 2010*, Rosstat, Moskwa 2011, s. 56-57.

3. Urodzenia i zgony

Negatywne tendencje w liczbie ludności Rosji mają wiele źródeł. Wśród nich istotne znaczenie ma niski współczynnik urodzeń i wysoka śmiertelność, przekraczająca w większości makroregionów i regionów współczynnik urodzeń. Wyjątkiem jest Południowy Okręg Federalny, który przoduje w liczbie urodzeń na 1000 mieszkańców i w którym liczba zgonów na 1000 mieszkańców jest mniejsza niż liczba urodzeń. Kształtowanie się współczynnika urodzeń w okręgach federalnych przedstawiono w tabeli 2., a współczynnik zgonów w tabeli 3.

Tabela 2. Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców

Wyszczególnienie	1990	1998	2003	2005	2006	2007	2008	2009	Miejsce w FR
Federacja Rosyjska	13,4	8,8	10,2	10,2	10,4	11,3	12,1	12,4	
Centralny	11,2	7,5	8,7	8,8	9,0	9,7	10,3	10,8	7
Północno-Zachodni	11,9	7,6	9,4	9,3	9,4	10,2	10,7	11,3	6
Południowy	16,6	10,4	11,6	11,5	11,7	13,0	13,9	14,0	1
Nadwołżański	14,0	9,0	10,0	9,8	10,1	11,1	11,8	12,1	5
Uralski	13,5	9,3	11,0	11,1	11,4	12,4	13,2	13,6	3
Syberyjski	14,6	9,5	11,5	11,4	11,6	12,7	13,7	14,0	2
Dalekowschodni	15,5	9,5	11,6	11,5	11,5	12,3	12,6	13,0	4

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: *Rieiony...*, Moskwa 2009, s. 76, 77; *Rieiony...*, Moskwa 2011, s. 76, 77.

Z tabeli 2. wynika, że w badanym okresie najmniej urodzeń na 1000 mieszkańców i jednocześnie najwięcej zgonów zanotowano w Centralnym Okręgu Federalnym (tab. 3). Współczynnikiem urodzeń mniejszym niż 10 charakteryzują się obwody tulski i tambowski, występuje w nich również największy współczynnik zgonów (ok. 20). Drugim makroregionem o niekorzystnej sytuacji pod względem badanych wskaźników jest Południowo-Zachodni Okręg Federalny. Najmniejszy współczynnik urodzeń występuje w obwodzie leningradzkim (9,2), a najgorszy współczynnik zgonów w obwodach nowogrodzkim i pskowskim (powyżej 20).

Analizując zróżnicowanie wewnątrzregionalne w Rosji, możemy zauważyć, że regionami o najwyższym współczynnikiem urodzeń w 2009 r. są leżące w Południowym Okręgu Federalnym: Republika Czeczeńska (29,1), Republika Ignuszeti (18,7) i Republika Dagestan (18,6) oraz dwa regiony Syberyjskiego Okręgu Federalnego: republiki Altaj (20,3) i Tywa (26,1). W regionach tych współczynnik urodzeń jest wyższy niż współczynnik zgonów na 1000 mieszkańców od dwóch razy w Republice Altaj do siedmiu razy w Czeczenii².

² Tamże, s. 56-57.

Tabela 3. Liczba zgonów na 1000 mieszkańców

Wyszczególnienie	1990	1998	2003	2005	2006	2007	2008	2009	Miejsce w FR
Federacja Rosyjska	11,2	13,6	16,4	16,1	15,2	14,6	14,6	14,2	
Centralny	13,1	15,8	17,4	17,4	16,7	16,1	16,1	15,5	7
Północno-Zachodni	11,1	13,7	18,4	17,7	16,6	15,6	15,7	15,2	6
Południowy	11,1	13,3	13,6	13,2	12,8	12,2	12,1	12,0	1
Nadwołżański	10,9	13,2	16,5	16,5	15,6	15,2	15,1	14,6	5
Uralski	9,7	12,2	15,2	14,8	13,8	13,3	13,3	12,9	2
Syberyjski	10,1	12,7	16,2	16,5	15,1	14,4	14,4	13,9	4
Dalekowschodni	8,2	11,1	14,7	15,3	14,0	13,5	13,6	13,3	3

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: *Riegiony...*, Moskwa 2009, s. 78, 79; *Riegiony...*, Moskwa 2011, s. 78, 79.

Mimo zauważalnych od 2003 r. pozytywnych tendencji w żadnym makroregionie nie osiągnięto jeszcze wysokości współczynnika z roku 1990. Również pod względem śmiertelności nadal jest trudna sytuacja. Proces wzrostu śmiertelności w FR nabral dynamiki w latach 90. Od 2005 r. obserwuje się zmiany w dobrym kierunku, daleko jednak jeszcze do liczby zgonów na 1000 mieszkańców z roku 1990.

Największy współczynnik zgonów w 2009 r. zanotowano w obwodach Północno-Zachodniego Okręgu Federalnego (obwód pskowski 20,9; nowogrodzki 20,4) i Centralnego Okręgu Federalnego (obwód twerski 20,0; tulski 19,4; smoleński 19,2), a więc w okręgach o najwyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Najniższa śmiertelność w 2009 r. wystąpiła w Południowym Okręgu Federalnym (republiki: Inguszetia 3,7; Czeczenia – 5,3; Dagestan – 6,1) i w Okręgu Uralskim (w okręgach autonomicznych Jamało-Nienieckim 5,4 i Chanty-Mansyjskim 6,6). Wysoka śmiertelność jest w dalszym ciągu poważnym zagrożeniem dla procesów demograficznych.

4. Przyrost naturalny

Urodzenia i zgony znajdują swoje odzwierciedlenie w kształtowaniu się współczynnika przyrostu naturalnego (tab. 4). W wielu regionach zaczął on przybierać wielkości ujemne już w 1990 r. i wcześniej. W 1985 r. takich regionów było 10 (przeciętny przyrost w Rosji wynosił +5,3), a w 1990 już 22³.

Szczególny spadek przyrostu naturalnego w Rosji nastąpił w 2000 r., kiedy wyniósł –6,7 promila. W tabeli 4. przedstawiono zmiany w kształtowaniu się stopy przyrostu naturalnego w latach 1990-2009. Z danych wynika, że od połowy pierwszej dekady XXI wieku obserwuje się lekką poprawę w tym zakresie. Trudno jednak

³ *Regiony...*, Moskwa 2003, s. 53-54.

na razie jednoznacznie stwierdzić, czy jest to już trwała tendencja i w jakim stopniu zahamuje spadek liczby ludności w Federacji. Obecnie (co wynika z danych statystycznych) nie ma to wpływu na malejącą wciąż liczbę ludności w państwie.

W badanym okresie tylko w niektórych okręgach przyrost naturalny przybrał wielkości dodatnie (okręgi: Południowy, Syberyjski i Uralski), co nie oznacza, że w każdym regionie wchodzącym w ich skład również występuje przyrost dodatni. Ujemny przyrost nadal jest notowany w 3-4 regionach.

Tabela 4. Przyrost naturalny w promilach

Wyszczególnienie	1990	2000	2003	2005	2006	2007	2008	2009
Federacja Rosyjska	2,2	-6,7	-6,2	-5,9	-4,8	-3,3	-2,5	-1,8
Centralny	-1,9	-9,8	-9,2	-8,6	-7,7	-6,4	-5,8	-4,7
Północno-Zachodni	0,8	-8,6	-9,0	-8,4	-7,2	-5,4	-5,0	-3,9
Południowy	5,5	-3,6	-2,0	-1,7	-1,1	0,8	1,8	2,0
Nadwołżański	3,1	-6,4	-6,5	-6,7	-5,5	-4,1	-3,3	-2,5
Uralski	3,8	-5,2	-4,2	-3,7	-2,4	-0,9	-0,1	0,7
Syberyjski	4,5	-4,9	-4,7	-5,1	-3,5	-1,7	-0,7	0,1
Dalekowschodni	7,3	-3,4	-3,3	-3,8	-2,5	-1,2	-1,0	-0,3

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: *Riegiony...*, Moskwa 2003, s. 53-54; *Riegiony...*, Moskwa 2009, s. 82, 83; *Riegiony...*, Moskwa 2011, s. 82, 83.

Pod względem przyrostu naturalnego występują duże zróżnicowania regionalne: od -9,9 w obwodzie tulskim (C), -10,5 w pskowskim (PZ), -9,2 w nowogrodzkim (PZ), do +28,3 w Czechenii (P), +15,5 w Inguszetii (P) i +14,5 w Republice Tywa (S).

Mimo zauważalnych korzystnych zmian w stopie przyrostu naturalnego Rosja na tle innych krajów europejskich wypada słabo. Według danych Eurostatu w całej Unii Europejskiej obserwuje się dodatni przyrost naturalny (od 0,4 w 1998 r. do 1,0 w 2009 r.). W poszczególnych krajach sytuacja w tym czasie była zróżnicowana. W kilku, głównie w nowo przyjętych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, występował ujemny przyrost naturalny (Bułgaria -3,6, Węgry -3,4). Do państw o najwyższym przyroście naturalnym w 2009 r. należały: Irlandia (10,2), Cypr (5,5), Francja (4,3)⁴. W Polsce przyrost w tym czasie wyniósł 0,9 promila.

5. Przeciętne trwanie życia

O niekorzystnej sytuacji demograficznej Rosji świadczy krótki okres przewidywanej długości życia. W 1992 r. wynosiła ona 67,9 roku (dla mężczyzn - 62,0; kobiet - 73,8)⁵. W kolejnych latach nastąpiło drastyczne obniżenie wieku. Apogeum miało

⁴ *Natural population change*, Eurostat, 16.02.2011, <http://eurostat.ec.europa.eu>, dostęp: 3.09.2001.

⁵ *Riegiony...*, Moskwa 2003, s. 71.

miejsce w roku 2001 (średnia dla Rosji – 64,82 roku; dla mężczyzn – 58,47; kobiet – 72,34). Od 2005 r. obserwuje się korzystne (choć niewielkie) zmiany w całej Rosji. W niektórych regionach lekka poprawa nastąpiła dopiero w 2007 r.

Przewidywaną długość życia w FR w latach 1998-2009 przedstawia tabela 5. Badaniem objęto okres po roku 1998, ponieważ dla wcześniejszych lat brak danych według okręgów federalnych. Z informacji zawartych w tabeli 5. wynika, że najdłuższym przewidywanym okresem życia charakteryzuje się Południowy Okręg Fede-

Tabela 5. Przewidywana długość życia (liczba lat)

Wyszczególnienie	1998	2000	2003	2005	2007	2009	Miejsce w FR
Federacja Rosyjska							
– średnia	67,02	65,27	65,07	65,30	67,51	68,67	
– mężczyźni	61,30	59,0	58,82	58,87	61,39	62,77	
– kobiety	72,93	72,20	71,99	72,39	73,90	74,67	
Centralny							
– średnia	67,25	65,53	65,81	66,29	68,11	69,35	2
– mężczyźni	61,30	59,10	59,55	59,87	61,95	63,47	
– kobiety	73,35	72,48	72,72	73,32	74,55	75,33	
Północno-Zachodni							
– średnia	67,19	64,74	63,43	64,02	66,99	68,20	5
– mężczyźni	61,61	58,55	56,91	57,37	60,75	62,18	
– kobiety	72,87	71,66	70,86	71,44	73,47	74,28	
Południowy							
– średnia	67,79	67,05	67,49	68,06	69,70	70,57	1
– mężczyźni	62,39	61,25	61,81	62,21	64,22	65,27	
– kobiety	73,29	73,19	73,46	74,17	75,22	75,78	
Nadwołżański							
– średnia	67,55	65,66	65,29	65,26	76,20	68,47	4
– mężczyźni	61,72	59,27	58,85	58,64	60,80	62,32	
– kobiety	73,51	72,72	72,41	72,59	73,94	74,75	
Uralski							
– średnia	67,08	64,75	64,79	65,22	67,74	68,60	3
– mężczyźni	61,37	58,39	58,56	58,79	61,53	62,62	
– kobiety	73,05	71,95	71,69	72,28	73,95	74,78	
Syberyjski							
– średnia	65,70	64,03	63,17	62,75	65,74	66,99	6
– mężczyźni	59,86	57,83	56,83	56,25	59,55	60,98	
– kobiety	71,98	71,07	70,34	70,15	72,30	73,20	
Dalekowschodni							
– średnia	65,19	63,87	62,42	62,24	64,87	65,86	7
– mężczyźni	59,85	58,22	56,47	56,16	59,06	60,07	
– kobiety	71,23	70,52	69,50	69,44	71,30	72,17	

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: *Rieiony...*, Moskwa 2009, s. 84, 85; *Rieiony...*, Moskwa 2011, s. 84, 85.

ralny, na drugim miejscu plasuje się Centralny Okręg Federalny, natomiast najkrócej mogą żyć mieszkańcy Dalekowschodniego i Syberyjskiego Okręgu Federalnego. W niektórych regionach Okręgu Syberyjskiego sytuacja jest przybliżona lub lepsza niż średnia krajowa; należą do nich obwody Nowosybirski i Omski oraz Ałtajski Kraj.

Na szczególną uwagę zasługują dane o długości życia mężczyzn. W niektórych regionach mężczyźni żyją krócej niż 60 lat. W 2009 r. takich regionów było 17. Przykładem jest Czukocki Okręg Autonomiczny (S) – 53,37 roku i Republika Tywa (S) – 54,39.

Przewidywana długość życia w FR znacznie odbiega od przeciętnej w krajach europejskich. W Unii Europejskiej najkrócej w 2009 r. żyła ludność w Rumunii (73,3 roku), jest to jednak prawie o 5 lat więcej niż w Rosji. W Polsce w tym czasie przewidywana długość życia wynosiła 75,28. Najdłuższe przeciętne trwanie życia występowało w Hiszpanii (81,11 roku), we Francji (80,90), w Szwecji (80,71), na Cyprze (80,38), w Holandii (80,18) i Luksemburgu (80,04). Wykaz regionów o najdłuższej i najkrótszej przewidywanej długości życia zawierają tabele 6. i 7.

Dane w tabelach dowodzą, jak wielkie są różnice długości życia pomiędzy regionami, np. różnica średniej długości życia pomiędzy Inguszetią a Czukockim Okręgiem Autonomicznym wynosi aż 20 lat, natomiast w Inguszetii mężczyźni mają szansę żyć dłużej o 21,3 roku, a kobiety o ok. 17 lat niż w Czukockim Okręgu Autonomicznym.

Głównym czynnikiem decydującym o długości życia w Rosji jest wysoka śmiertelność, spowodowana ogromnym spożyciem alkoholu i papierosów oraz niezdrowym trybem życia. Znajduje to odzwierciedlenie przede wszystkim w długości życia mężczyzn, którzy umierają w stosunkowo młodym wieku. Mimo to obserwuje się ciągle wzrost spożycia alkoholu – obecnie 181 litrów czystego spirytusu na jednego mieszkańca w roku⁶.

Tabela 6. Regiony z najdłuższą oczekiwaną długością życia w 2009 r.

Region	Średnia	Mężczyźni	Kobiety
Republika Inguszetia (P)	78,31	75,02	81,28
Republika Dagestan (P)	73,98	70,22	77,62
Moskwa (C)	73,61	69,46	77,74
Republika Czeczeńska (P)	73,22	69,60	76,60
Republika Kabardino-Bałkarska (P)	72,08	66,70	77,35
Republika Siewiernia Osetia (P)	71,93	66,00	77,69
Republika Karaczajewo-Czerkieska (P)	71,54	65,93	76,96
Jamalo-nieniecki OA (U)	71,30	67,80	75,50
Sankt Petersburg (ZP)	71,19	65,91	76,08
Obwód biełgorodzki (C)	71,07	65,51	76,57

Źródło: jak w tabeli 5.

⁶ *Rosjan szybko ubywa*, „Gazeta Wyborcza” z 28 marca 2011.

Tabela 7. Regiony z najkrótszą przewidywalną długością życia w 2009 r.

Region	Średnia	Mężczyźni	Kobiety
Czukocki OA (D)	58,22	53,75	64,62
Republika Tywa (S)	60,04	54,39	65,98
Żydowski OA (D)	63,34	57,20	70,38
Obwód magadański (D)	64,06	58,50	70,07
Obwód amurski (D)	64,41	58,55	70,89
Obwód nowgorodzki (ZP)	64,47	57,70	71,79
Obwód pskowski (ZP)	64,52	58,23	71,44
Zabajkalski Kraj (S)	64,67	58,81	71,02
Obwód sachaliński (D)	64,83	58,63	71,76
Nenienski OA (ZP)	65,22	59,35	71,28

Źródło: jak w tabeli 5.

Z przeprowadzonych badań wynika, że mimo wciąż niskiej (na tle innych krajów) przewidywanej długości życia obserwuje się zmiany w dobrym kierunku. Nie wpływa to jednak na poprawę sytuacji demograficznej, głównie pod względem liczby ludności Rosji.

6. Zakończenie

Depopulacja jest najsłabszym elementem gospodarki rosyjskiej i ważnym priorytetem polityki państwa. W 2007 r. przyjęto strategię polityki społecznej, zgodnie z którą planuje się wydłużenie długości życia Rosjan do 75 lat. Przypomnijmy, że w 2009 r. wynosiła ona 68,7 roku. Dążeniem rządu jest także wzrost urodzeń. Przykładem jest uchwalenie ustawy o wsparciu rodzin posiadających dzieci, która weszła w życie 1 stycznia 2007 r.⁷ W tym celu wprowadzono też zasiłek (zwany kapitałem macierzyńskim) za urodzenie drugiego dziecka. W 2011 r. była to kwota ok. 12 tys. USD. Zasiłek ten może być przeznaczony na poprawę warunków materialnych, edukację dziecka, leczenie lub fundusz emerytalny matki. Dmitrij Miedwiediew w corocznym orędziu do obu izb parlamentu poświęcił dużo uwagi planom wychodzenia z kryzysu demograficznego kraju. Zachęcał m.in. Rosjanki, by decydowały się na urodzenie trzeciego dziecka. Obiecywał ulgi podatkowe, budowę nowych przedszkoli, poprawę opieki medycznej, wspomaganie przez państwo programu zapłodniania in vitro. Zapowiedział, że za urodzenie trzeciego dziecka rodzina dostanie od

⁷ *Rosja – wewnętrzne i zewnętrzne aspekty funkcjonowania gospodarki*, Ministerstwo Gospodarki, Departament analiz i prognoz, Warszawa sierpień 2007, <http://www.mg.gov.pl>.

państwa działkę budowlaną⁸, co zresztą już znalazło odzwierciedlenie w decyzjach rządowych o wprowadzeniu tej propozycji w życie w 2012 r.

Lekką poprawę sytuacji demograficznej, objawiającą się wzrostem liczby ludności o 0,01%, niewielkim wzrostem liczby urodzeń i również niewielkim spadkiem zgonów, rząd Federacji Rosyjskiej uważa za sukces swojej polityki. Nie można jednak w tak krótkim czasie entuzjazmu tego podzielić i stwierdzić, że Rosja wychodzi już z kryzysu demograficznego. Należy wziąć pod uwagę również to, że w wiek reprodukcyjny weszły kobiety z wyżu demograficznego. Duży udział miała także migracja. W 2009 r. wzrósł udział migrantów z innych krajów (z 8,5% w 2005 r. do 14,1% w 2009) i zmalał udział migrantów poza granice kraju (z 3,5% w 2005 r. do 1,9% w 2009). Według prognozy opracowanej przez Eurostat liczba ludności Rosji ma zmniejszyć się w 2030 r. do 129 mln, a w 2050 r. do 116 mln⁹.

Federalna Służba Statystyczna (Rosstat) opracowała trzy scenariusze prognozy zmian liczby ludności do roku 2031¹⁰. Według pesymistycznego liczba ludności ma się obniżyć do 126 916,9 mln, według średniego – do 139 041,8 mln, a według scenariusza optymistycznego ma wzrosnąć do 147 772,3 mln. Oostatni wariant wydaje się najmniej prawdopodobny, jeśli uwzględnimy charakter i nasilenie zmian zachodzących od początku lat 90.

Rosstat opracował także trzy warianty prognozy oczekiwanej długości życia przy urodzeniu. I tak zgodnie z prognozą pesymistyczną w 2030 r. ma ona wynosić 70 lat, zgodnie ze średnią – 73,7 lat (tyle, ile w 2009 r. notowano w Bułgarii i Rumunii), a zgodnie z prognozą optymistyczną – 75,9 (tyle, ile w 2009 r. w Polsce i na Słowacji).

Potencjał ludnościowy stanowi wciąż jeden z najbardziej newralgicznych problemów FR. Konsekwencje mogą być różnorodne, choćby dla rynku pracy. Słabo zaludnione obszary Dalekiego Wschodu są w najgroźniejszej sytuacji, ponieważ do bardzo niekorzystnych wskaźników demograficznych dochodzi jeszcze odpływ ludności z tych regionów i ich migracja do europejskiej części Rosji (lub do Europy Zachodniej)¹¹. W ich miejsce coraz liczniej przybywa ludność chińska, co może zachwiać strukturą etniczną okręgu.

Aby zapobiec dalszym procesom depopulacji, potrzebne są wielokierunkowe działania rządu nie tylko skierowane na wzrost dzietności kobiet, ale i na poprawę systemu opieki zdrowotnej, propagowanie zdrowego stylu życia, likwidację patologii społecznych i innych.

⁸ W. Radziwinowicz, *Miedwiediew namawia Rosjan na trzecie dziecko*, „Gazeta Wyborcza” z 30 marca 2011.

⁹ *Population and population projections*, Europe in figure – Eurostat yearbook 2010, s. 155.

¹⁰ *Zmniejszenie gęstości zaludnienia po wariantach prognozy*, <http://www.gks.ru/free>.

¹¹ Szerzej na ten temat: A. Włodkowska, *Problemy dominacji Rosji na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, „Studia i Komentarze Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2009, nr 4.

Literatura

- Zmienienie czislennosti nasilenija po wariantam prognoza*, <http://www.gks.ru/free>.
Natural population change, Eurostat, 16.02.2011, <http://eurostat.ec.europa.eu>, dostęp: 3.09.2011.
Population and population projections, Europe in figure – Eurostat yearbook 2010.
Rieiony Rosii. Socjalno-ekonomiczieskije pokazateli 2008, Rosstat, Moskwa 2009.
Rieiony Rosii. Socjalno-ekonomiczieskije pokazateli 2010, Rosstat, Moskwa 2011.
Rieiony Rosii. Socjalno-ekonomiczieskije pokazateli 2002, Gostkomstat Rossii, Moskwa 2003.
Rosjan szybko ubywa, „Gazeta Wyborcza” z 28 marca 2011.
Rosja – wewnetrzne i zewnetrzne aspekty funkcjonowania gospodarki, Ministerstwo Gospodarki, Departament analiz i prognoz, Warszawa sierpień 2007, <http://www.mg.gov.pl>.
Radziwinowicz W., *Miedwiediew namawia Rosjan na trzecie dziecko*, „Gazeta Wyborcza” z 30 marca 2011.
Włodkowska A., *Problemy dominacji Rosji na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, „Studia i Komentarze Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2009, nr 4.

THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE RUSSIAN FEDERATION IN THE YEARS 1990-2009

Summary: The article discusses the demographic situation in Russia in the years 1990-2009, which had the symptoms of the demographic crisis. Overcoming the crisis is the most important challenge of the state policy. We analyzed the changes in population, birth rate, death rate, natural growth and life expectancy at birth. The research shows that in 2009 we could observe a slight improvement of these indicators. It did not determine permanent positive trends as short-term jumps have already taken place in the past. Cross-sectional study was conducted in the federal districts. The article also points to large differences among regions of the Russian Federation.

Keywords: demographics, birth rate, death rate, population growth, life expectancy.